

Koalitionskrigsførelse i det klassiske Grækenland¹

af Thomas Heine Nielsen & Adam Schwartz

“Nowadays, coalition warfare has become the norm.”

Gal Luft 2009: xi.

En formentlig skoldhed sommerdag i året 458 f.Kr. udkæmpede hoplitter fra Athen og Korinth et slag i bystaten Megaras territorium, der lå i en noget udsat position mellem Athen og Korinth.² Ifølge den gængse moderne opfattelse forløb et typisk græsk hoplitslag som følger:³

Hoplithæren – der udgjorde ryggraden i enhver bystats landstyrker – blev udkommanderet og marcherede ud for at afskære fjenden hans vej, fratage ham muligheden for at hærge og plyndre marker og huse⁴ og tvinge ham til slag. Hoplitter var svært-bevæbnede infanterister, hvis udrustning som et minimum bestod af et omtrent to meter langt spyd og et syv til ni kilo tungt, rundt og konkavt skjold, fremstillet af træ og beklædt med bronze og normalt omkring 90 cm i diameter.⁵ Sædvanligvis var hoplitten, i hvert fald indtil Den peloponnesiske Krig, også udstyret med en tætslutende lukket hjelm, benskinner og brystpanser. De to stridende bystaters hære indtog kampformation på et velegnet sted udvalgt, som var det efter indbyrdes aftale. De to falankser trak op over for hinanden, mens de vagtsomt betragtede fjenden. Så fulgte det uundgåelige egentlige slag: én falanks rykkede frem, og den anden måtte gøre det

-
1. Denne artikel er en revideret dansk version af vores bidrag (“Coalition Warfare in the Ancient Greek World”) til K.H. Galster (ed.), *Coalition Warfare. An Anthology of Scholarly Presentations at the Conference on Coalition Warfare at the Royal Danish Defence College, 2011*. Cambridge Scholars Publishing: Cambridge 2013. Det er os en stor glæde at hædre vores ven Adam Bülow-Jacobsen – Presbyttens også kaldet – med den på hans 70-års fødselsdag!
 2. Om dette slag: Thukydides 1.105.4-5 og Diodorus Siculus 11.79.2-4; cf. Montagu 2000: 60; Schwartz 2009: 264-65; Ray 2010: 133-35. Se også Legon 1981: 186-88.
 3. For den gængse opfattelse af græske hoplitslag: Connor 1988; Doyne Dawson 1996: 48 og Pritchard 2009: 224. Se også Runciman 1998: 738-40; van Wees 2004: 118; og Ray 2010: 7-14.
 4. Om ødelæggelse af landbrugsarealer i græsk krigsførelse: Hanson 1998 og Foxhall 1993.
 5. Om hoplitskjoldet: Schwartz 2009: 25-54.

samme for ikke at give fjenden en fordel. Som de nærmede sig hinanden, satte falankserne i løb og bragede ind i hinanden. De næste par timer bestod af intens og blodig nærkamp, indtil den ene falanks — i 458 f.Kr. den korinthiske — blev slået tilbage med sønderbrudte og udtyndede geledder, og dens hoplitter tog flugten. Den sejrriige athenske falanks optog forfølgelsen, drev korintherne af slagmarken og påførte dem betydelige tab. Før eller siden sendte korintherne en herold for at bede om lov til at opsamle deres faldne og erkendte på den måde deres nederlag.⁶

Dette slag er tilsyneladende en perfekt illustration af den moderne litteraturs idealtypiske græske hoplitslag: et slag udkæmpet mellem styrker fra to nabobystater om grænselandet mellem dem.⁷ Denne standardopfattelse af græske hoplitslag hænger utvivlsomt snævert sammen med et andet udbredt synspunkt: at den almindeligste årsag til krig mellem græske bystater faktisk var lav-intensive grænsestridigheder,⁸ og at selv småbystater regelmæssigt — måske endda hvert eneste år — udkæmpede slag med deres naboer i den slags ubetydelige konflikter. En af årsagerne til denne opfattelse er det faktum at

[t]he ancient sources replicate the widespread Greek practice of playing down questions of political ideology, economics or long-range shifts in the balance of power among states as the cause of war. Such issues are often masked as a dispute over some border land, as a response to an offence arising out of some ritual matter or as the obligation to be loyal to some friendly state. Whenever possible, war is presented simply as a matter of honour rather than of economic or strategic interest.⁹

En anden årsag er formentlig det rituelle præg, hoplitslag havde, og som træder tydeligt frem i mange af kilderne. Det skal ikke forstås sådan, at græsk krigsførelse ikke var en grusom og blodig affære. Det var den i dén grad. Makabre scener hos Homer og historikernes rædselsvækkende beretninger tillader ingen tvivl på dette punkt: grækernes krige var fuldstændig lige så forbitrede og uforsonlige som senere tiders. Tabstallene

6. Ober 1996: 60-61; Krentz 2002: 32-33.

7. Se Hanson 1996: 604: "Even then [i.e. i det tidlige 5. årh. f.Kr.] phalanxes continued to fight almost entirely over disputed land, usually border strips of marginal lands, often more important to an agrarian community's national pride than to its economic survival." Cf. Ray 2010: 200.

8. Cf. Runciman 1998: 738.

9. Connor 1988: 9.

var da også høje: på baggrund af de tabstal, der angives i kilderne, har Krentz (1985) estimeret det gennemsnitlige tabstal for sejrherren i klassisk tid til 5% af de involverede hoplitter, mens taberen kunne miste op til 14% af sine styrker.¹⁰

Krigsførelsens ejendommeligt rituelle præg kommer til gengæld til udtryk i de rammer, man udkæmpede slag i. Slag var omgivet af et væld af som oftest uskrevne regler, også af religiøs art, hvortil kommer den enorme kulturelle betydning, slaget havde for krigerens 'stereotype of self'. Slagenes rituelle rammer har formentlig haft en markant indflydelse på den moderne forsknings opfattelse af, hvad et græsk hoplitslag var: en i det store og hele ubetydelig, resultatløs og nærmest sportsagtig begivenhed, der fandt sted først og fremmest fordi traditionen krævede det. Disse forhold, hævdes det, gjorde småkrige mellem nabobystater nærmest uafvendelige, og det typiske udtryk for denne småkrigsførelse var, formodes det videre, slag mellem en bystats hoplitfalanks og styrkerne fra en eller flere af dens naboer og ærkefjender.

Den slags mindre slag kan i princippet godt have været almindelige, men vores kildemateriale tillader faktisk *ikke* den konklusion, at sådanne bilaterale småkrige var det typiske udtryk for klassisk græsk krigsførelse.¹¹ Det vil selv en overfladisk betragtning af græsk krigshistorie vise. I *alle* større konfrontationer i den græske krigsførelses historie var mindst den ene, og ofte begge sider reelt en *koalition*. Alle slag, der involverede 'den spartanske hær', var således koalitions slag, dvs. de blev udkæmpet af den *lakedaimonske* hær.¹² Den region, hvori bystaten Sparta lå, hed Lakedaimon og dens indbyggere *Lakedaimonioi*, ligesom indbyggerne i Boiotien hed *Boiotoi*. Lakedaimonerne var bosat i adskillige bystater, hvis ubestridte politiske leder var Sparta.¹³ De øvrige bystater i regionen var underkastet Spartas lederskab i krig og måtte således stille med hoplit-kontingenter til spartanske ekspeditioner. Den berømte og i lange perioder uovervindelige 'spartanske hær' var altså i realiteten den *lakedaimonske* hær og *de facto* en koalitions hær.

10. Krentz 1985. Det er dog værd at bemærke, at tabsraterne i klassisk tid er beherskede i forhold til, hvad hellenistisk og romersk krigsførelse kunne opvise.

11. Pretzler 2009: 7 antager, at kildematerialets tavshed faktisk tillader historikeren at konkludere *e silentio*, at småstater kun sjældent førte krige på egen hånd ("smaller states which rarely engaged in war by themselves").

12. Standardværket om 'den spartanske hær' er Lazenby 2012, men se også Rusch 2011, Hawkins 2011 og bidragene i Hodkinson & Powell 2006.

13. Om de mindst 24 *poleis* i Lakedaimon: Shipley 2004; se også Hall 2000.

Den såkaldte ‘Hellenic League against Persia’¹⁴ — altså den alliance af græske bystater som besejrede de persiske invasionsstyrker i de berømte slag i 480 – 479 f.Kr. — var en koalition af omkring 31 bystater under Spartas lederskab.¹⁵ Den peloponnesiske Krig (431 – 404 f.Kr.) var strengt taget ikke en krig mellem Sparta og Athen, men en krig mellem Det peloponnesiske Forbund anført af Sparta¹⁶ og Det Deliske Søforbund anført af Athen.¹⁷ Den korinthiske Krig (395 – 386 f.Kr.) blev udkæmpet mellem, på den ene side, Det peloponnesiske Forbund anført af Sparta og på den anden en stærk koalition bestående af Argos, Athen, Korinth og Theben.¹⁸ I 371 f.Kr. blev den lakedaimonske hær så eftertrykkeligt besejret i det berømte slag ved Leuktra, at den aldrig siden genvandt fordums styrke. Slaget blev udkæmpet mellem Det peloponnesiske Forbund anført af Sparta og Den boiotiske Forbundsstat anført af Theben.¹⁹ Endelig blev slaget ved Chaironeia i 338 f.Kr. udkæmpet mellem på den ene side Makedonien og dets allierede og på den anden en græsk koalition anført af Athen og Theben.²⁰

Disse store konfrontationer var, naturligvis, af afgørende betydning for græsk historie, og det var dem, der gav de tre klassiske historikere – Herodot, Thukydid og Xenophon – deres emner. Deres fokus er altid de store bystater og deres krige, der altså nærmest uden undtagelse blev ført som koalitionskrige. De var ikke synderligt interesserede i de hundredevis af mindre eller endog ganske små bystater, der måske ofte udkæmpede miniature-slag mod hinanden.²¹ Vores kildemateriale har altså en klar tendens til at koncentrere sig om de berømte og magtfulde bystater, og ofte ser de fuldstændig bort fra deres mindre betydningsfulde allierede. Thukydid siger således i

14. De almindelige betegnelser for de store græske militære forbund er moderne udtryk; i antikken havde ‘the Hellenic League’ (som intet dansk navn har) formentligt ikke noget officielt navn (Brunt 1953-54: 145-46); den almindelige betegnelse for ‘Det peloponnesiske Forbund’ var ‘lakedaimonerne og deres allierede’; tilsvarende kaldte man ‘Det deliske Søforbund’ for ‘athenerne og deres allierede’.

15. For denne koalition: Brunt 1953-54 og Sealey 1976: 195-230. Om Perserkrigen i 480 – 479 f.Kr.: Lazenby 1993 og Harrison 2002.

16. Om Det peloponnesiske Forbund: Nielsen 2002: 380-96 med henvisninger.

17. Om Det deliske Søforbund: Sealey 1976: 238-67; McGregor 1987; eller den monumentale Meiggs 1972. Om Den peloponnesiske Krig: Hanson 2005 og Tritle 2010.

18. Om Den korinthiske Krig: Buckler 2003: 75-128 og Hornblower 2011: 217-33.

19. Om dette slag: Montagu 2000: 90-91 og Schwartz 2009: 256-58.

20. Om dette slag: Montagu 2000: 98-99 og Schwartz 2009: 239-40.

21. Ray 2010: 115, 200.

indledningen til sit store værk, at Den peloponnesiske Krig blev udkæmpet mellem “peloponneserne og athenerne”,²² skønt Athen blev støttet af adskillige allierede under krigen. I dette tilfælde er der naturligvis ingen tvivl om, at Den peloponnesiske Krig faktisk var en koalitionskrig: andre passager i Thukydids værk viser det med al ønskelig tydelighed, og det samme gør andet kildemateriale. Men når vi i kildematerialet støder på kortfattede henvisninger til slag som det ved Megara i 458 f.Kr. eller til krige i arkaisk tid (750 – 480 f.Kr.), kan det ofte være vanskeligt at afgøre, om der er tale om bilateral eller multilateral krigsførelse. Vi sagde ovenfor, at slaget ved Megara i 458 f.Kr. ‘tilsyneladende’ er en perfekt illustration af den moderne litteraturs idealtypiske græske hoplitslag, selvom hverken Athen eller Korinth just var småstater. Slaget nævnes ganske kort af Thukydids (1.105.4-5). Han siger ganske vist, at korintherne marcherede ind i Megaras territorium “med deres allierede”,²³ men beskriver selve slaget som en affære, der blot involverede athenerne og korintherne (1.105.5-6).²⁴ Hvad der kun kort antydes hos Thukydids,²⁵ fremgår imidlertid klart af den lidt mere detaljerede beretning hos den senere historiker Diodorus Siculus: nemlig at det athenske kontingent under denne operation optrådte som Megaras allierede.²⁶ Selv dette slag blev altså faktisk udkæmpet mellem koalitioner, og det, som det illustrerer, er ikke den moderne historiskrivnings idealtypiske slag, men derimod Thukydids (u)vane med at fokusere på stormagterne og se bort fra deres mange, mindre allierede.²⁷

Når det drejer sig om slag fra arkaisk tid, er kildematerialet næsten altid meget spinkelt, og det er som regel uhyre vanskeligt at bestemme sammensætningen af de styrker, der udkæmpede dem. Et godt eksempel på dette problem er det vigtige slag, der omkring 510 f.Kr. blev udkæmpet mellem de syditalienske bystater Sybaris og Kroton nær floden Traeis. I dette slag besejrede Kroton sin nabo Sybaris så eftertrykkel-

22. Thuk. 1.1.1: τὸν πόλεμον τῶν Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων. Hverken Gomme 1956 eller Hornblower 1991 kommenterer Thukydids athenocentrisme her.

23. Thuk. 1.105.3: μετὰ τῶν ξυμμάχων.

24. Præcis det samme gør Crowley 2012: 26.

25. Thuk. 1.105.3: ἐς τὴν Μεγαρίδα κατέβησαν Κορίνθιοι μετὰ τῶν ξυμμάχων νομίζοντες ἀδυνάτους ἔσεσθαι Ἀθηναίους βοηθεῖν τοῖς Μεγαρεῦσιν.

26. Diod. Sic. 11.79.3: Ἀθηναῖοι συμμαχίαν ἔπεμψαν τοῖς Μεγαρεῦσιν.

27. Cf. den rammende betragtning hos Legon 1981: 188: “The absence of any mention of Megarian participation in this sequence of events, either in Thucydides’ account or any other, is both extraordinary and improbable in the extreme. But it is easy to see how the Megarian role might have been overlooked in an Athenian-oriented tradition.”

ligt, at bystaten, der ellers var stormagten i Syditalien, mistede sin stormagtsstatus for tid og evighed.²⁸ Vi har ingen samtidig beskrivelse af slaget, der hurtigt blev spundet ind i gode historier og legender, og er altså henvist til senere kilder. Herodot, som skrev blot to generationer efter slaget og formentlig boede en del af sit liv i den syditalienske bystat Thourioi, tilskriver i en passage Kroton alene sejren over Sybaris, mens han i en anden viderebringer en tradition om, at Kroton faktisk havde modtaget hjælp fra Sparta. Der er også gode grunde til at mene, at Sybaris må have fået støtte fra allierede i slaget. For det første kan man notere sig, at vi har kendskab til tre andre koalitionskrige i Syditalien i det 6. årh., og at Sybaris deltog i en af dem.²⁹ For det andet, og det er nok mere væsentligt, ved vi faktisk, at Sybaris var lederen af en lokal alliance (*symmachia*): i Olympia, hvor græske bystater ofte lod centrale statsakter publicere som indskrifter, har de tyske udgravere fundet en indskrift, der annoncerer optagelsen af et nyt medlem i Sybaris' alliance.³⁰ Kroton var en stærk modstander, og slaget selv var kulminationen på en konflikt der havde stået på i flere år, og det er derfor den rimeligste antagelse, at Sybaris trak på sin alliances ressourcer under slaget. Konklusionen må blive, at dette slag – et af de store slag i græsk arkaisk historie – sandsynligvis blev udkæmpet mellem to koalitioner, og det er værd at understrege, at tre andre koalitionskrige er kendt fra samme område i samme periode: koalitionskrigsførelse var et velkendt fænomen i det senarkaiske Syditalien.

I det 5. årh. f.Kr. er koalitionskrigsførelse den almindelige form for krigsførelse. Fred E. Ray (2010) gennemgår 173 militære konfrontationer fra det 5. årh. i detaljer. Stort set alle disse konflikter blev udkæmpet mellem koalitioner, og kun ganske få slag stod mellem to bystater. Det typiske græske slag var altså ikke så typisk, når det kommer til stykket. Tværtimod var koalitionskrigsførelse normen i græsk krigsførelse,

28. Om dette slag: Herodot 5.44-45; Diodorus Siculus 12.9.5; Strabon 6.1.13; Montagu 2000: 50.

29. Tre arkaiske koalitionskrige i Syditalien: (1) Justinus *Epitoma* 20.2: en koalition bestående af Metapontion, Sybaris og Kroton erobrede Siris, der fik støtte fra Lokroi Epizephyrioi; denne tilsyneladende omfattende krig skal formentlig dateres til det 6. århundredes midte (Dunbabin 1948: 359); (2) efter denne krig og før 530 f.Kr. (Dunbabin 1948: 359) fandt slaget ved floden Sagra sted, hvori Lokroi Epizephyrioi og Rhegion besejrede Kroton (Strabon 6.1.10); (3) *Supplementum Epigraphicum Graecum* 11.1211.

30. Meiggs & Lewis 1988: nr. 10 (ca. 550-525 f.Kr.). Deres engelske oversættelse af indskriften lyder således: "The Sybarites and their allies and the Serdaioi made an agreement for friendship faithful and without guile forever. Guarantors: Zeus, Apollo, and the other gods and the city Poseidonia." Se også Nielsen 2007b: 79-82, med diskussion af Sybaris-traktaten.

præcis som tilfældet er i moderne krigsførelse. At dette forhold ikke i nogen nævneværdig grad har påkaldt sig forskningens interesse, er egentlig besynderligt; for selvom de store historikere som sagt fokuserer på de store og ledende bystater som Athen og Sparta, fremgår koalitionskrigførelsens betydning alligevel tydeligt af deres værker.

Det peloponnesiske Forbund, 'the Hellenic League' og Det deliske Søforbund er alle blevet grundigt undersøgt af antikhistorikerne og må siges at være ganske velbelyste. Det er alment anerkendt, at Det peloponnesiske Forbund og Det deliske Søforbund nok var alliancer, men først og fremmest organisationer, der tjente til at fremme henholdsvis Spartas og Athens militære og politiske interesser. I de senere år er det endvidere blevet stadig mere klart, at *hegemoniske forbund* – altså mere eller mindre stabile, multilaterale alliancer under en enkelt magtfuld bystats politiske kontrol – var et temmelig almindeligt fænomen i senarkaisk og klassisk tid. Vi har allerede set, at Sybaris i det 6. århundrede stod i spidsen for en sådan alliance. Alene på Peloponnes eksisterede der i klassisk tid mindst fire mindre hegemoniske forbund ved siden af Spartas berømte Peloponnesiske Forbund. Disse fire mindre forbund var kontrolleret af bystaterne Argos, Elis, Mantinea og Tegea.³¹ Mantineas forbund er værd at dvæle lidt ved.

Den middelstore bystat Mantinea lå på en frugtbar slette i det østlige Arkadien, blot 16 km nord for den store bystat Tegea. Skønt Mantinea selv var en demokratisk bystat, var byen medlem af Det peloponnesiske Forbund, der blev kontrolleret af det oligarkiske Sparta. Sparta tillod imidlertid sine allierede at føre deres egen, også militære, udenrigspolitik, når blot denne ikke var på kollisionskurs med Spartas egne interesser. Mantineas lokale udenrigspolitiske mål i Arkadien var at matche den stærke bystat Tegea, der som sagt lå blot 16 km syd for Mantinea selv på den østarkadiske slette. Mantinea forfulgte sit mål ved at underkaste adskillige mindre arkadiske bystater sin politiske kontrol. Disse småbystater blev indlemmet i en alliance, hvis suveræne politiske leder var Mantinea. Denne alliance var altså en miniaturekopi af Spartas Peloponnesiske Forbund, der formentlig har været Mantineas model for, hvordan man bedst kontrollerede en række lydstater. Tegea gjorde som Mantinea og undertvang en række andre mindre bystater, der også blev indlemmet i et hegemonisk *symmachia*

31. Argos: Herodot 9.35; Thuk. 5.67.2; Diodorus Siculus 11.65; Strabon 8.6.19; cf. Perlman 2000: 138-41 og Nielsen 2007a: 173-76. – Elis: Capreedy 2008 og Roy 2009a. – Mantinea: Nielsen 2002: 367-72. – Tegea: Nielsen 2002: 366-67.

(‘sankæmperi’), den græske standardbetegnelse for ‘alliance’. I vinteren 423 f.Kr. udkæmpede de to alliancer et slag ved Laodikeion i Arkadien. Thukydide fortæller dette om slaget (4.134):

Den kommende vinter var der på grund af våbenhvilen ro på fronten mellem athenerne og lakedaimonerne. Men mantineerne og tegeaterne og begges allierede stødte sammen ved Laodikeion i Oresthasions territorium. Sejren var dog omtvistet, for både mantineerne og tegeaterne slog den fløj, der var over for dem selv, på flugt, og begge sider rejste et sejrstrofæ og sendte våbenbytte til Delphi.³² Begge sider led svære tab, og slaget var ikke afgjort, da nattens komme afbrød kampen. Tegeaterne tilbragte natten på slagmarken og rejste straks deres sejrstrofæ, mens mantineerne trak sig tilbage til Boukolion og opstillede deres senere.³³

Dette slag mellem to mindre lokale koalitioner kunne naturligvis kun finde sted, fordi Den peloponnesiske Krig var midlertidigt afbrudt af en våbenhvile. Der var med andre ord et klart hierarki mellem de forskellige alliancer på Peloponnes, med Det peloponnesiske Forbund i toppen og de øvrige alliancer et godt stykke længere nede. Peloponnes var dækket af et fintmasket net af alliancer, og Sparta tolererede disse alliancers eksistens, så længe de ikke truede spartanske interesser.³⁴ Gjorde de det, opløste Sparta dem før eller siden, som det skete for Elis’ alliance, som Sparta uden videre angreb og opløste i det sene 5. årh.³⁵

De klassiske historikers fortællinger er imidlertid ikke vores eneste kilder til alliance-fænomenet og dets udbredelse: ordlyden af adskillige alliancetraktater er bevaret som indskrifter.³⁶ Firestatsalliancen fra 420 f.Kr. er et illustrativt eksempel på en alliancetraktats ordlyd. Thukydide gengiver dens ordlyd (5.47), og det fremgår af teksten, at aftalen skulle publiceres som indskrift i f.eks. Olympia og på Athens akropolis. Af den athenske stele har et fragment overlevet til vor tid.³⁷ Alliancen blev sluttet mellem Athen og tre vigtige bystater på Peloponnes: Argos, Elis og Mantinea. Dens betydning

32. Om sejrstrofæer og våbenedikationer: Schwartz 2004: 178-81.

33. Oversat af forfatterne.

34. Pretzler 2009: 7.

35. Krigen mellem Sparta og Elis: Roy 2009b.

36. Kilderne er samlet i Bengtson 1962 og Schmitt 1969.

37. *IG I³* 83; traktaten er nr. 193 hos Bengtson 1962.

fremgår tydeligt af den måde, dens ordlyd blev publiceret på: i Athen blev den som sagt offentliggjort på akropolis, bystatens centrale helligdom, på en stele af kostbart pentelisk marmor; og i Olympia, en af de vigtigste helligdomme overhovedet i den græske verden, blev den publiceret på en stele af bronze. Aftalens formelle sprog viser, at de normer og konventioner, der var forbundet med denne type traktater, var strengt kodificeret.³⁸ Teksten lyder som følger:³⁹

[1] Athenerne, argeierne, mantineerne og eleierne indgik på egne og deres respektive allieredes vegne en traktat for 100 år, uden svig og molest, gældende til lands og til vands.

[2] Det skal ikke være tilladt at føre våben i felten, hverken for argeierne, eleierne og mantineerne mod athenerne og de allierede, athenerne står i spidsen for, eller for athenerne og deres allierede mod argeierne, eleierne og mantineerne og deres allierede, uanset måde og middel. På følgende vilkår skal de være allierede, athenerne, argeierne, eleierne og mantineerne, i 100 år:

[3] Hvis en fjende invaderer athenernes territorium, skal argeierne, eleierne og mantineerne komme Athen til undsætning i overensstemmelse med den melding, athenerne måtte sende dem, på den mest effektive måde, de er i stand til. Hvis fjenden plyndrer og drager bort, skal hans bystat være en fjende af argeierne, mantineerne, eleierne og athenerne og behandles som sådan af alle disse bystater. Ingen af bystaterne skal kunne aftale fred med denne fjende, undtagen efter fælles overenskomst.

[4] Og athenerne skal komme til undsætning i Argos, i Mantinea og i Elis, hvis en fjende invaderer eleiernes territorium eller mantineernes eller argeiernes i overensstemmelse med den melding, disse bystater måtte sende dem, på den mest effektive måde, de er i stand til. Hvis fjenden plyndrer og drager bort, skal hans bystat være en fjende af athenerne, argeierne, mantineerne og eleierne og behandles som sådan af alle disse bystater. Der kan ikke aftales fred med denne fjende, undtagen efter fælles overenskomst mellem alle bystaterne.

[5] En væbnet styrke med krig i sinde skal ikke have tilladelse til at marchere gennem deres og deres respektive underordnede allieredes territorium, ej heller til vands, hvis ikke samtlige bystater per dekret har givet denne tilladelse: athenerne, argeierne, mantineerne og eleierne.

38. Cf. Hunt 2010: 103, 188.

39. Oversat af forfatterne.

[6] Hjælpetropperne skal den bystat, der sender dem, forsyne med proviant i op til 30 dage, fra de er ankommet til den bystat, der har sendt bud efter hjælp, og tilsvarende når de afmønstres. Ønsker man at benytte styrken for en længere periode, skal den bystat, der har sendt bud efter hjælp, betale provianten: til en hoplit, en letbevæbnet og en bueskytte 3 aiginetiske oboler per dag; til en rytter en aiginetisk drachme.

[7] Den bystat, der sender bud efter hjælp, skal have kommandoen over hæren, når krigen føres på dens eget territorium. Hvis samtlige bystater beslutter i fællesskab at marchere nogetsteds hen, skal samtlige bystater have lige andel i kommandoen.

[8] Athenerne skal sværge på traktaten på egne og allieredes vegne, mens argeierne, mantineerne, eleierne og disse parters allierede skal sværge bystat for bystat.⁴⁰ Hver især skal de over lydefrie offerdyr sværge den vægtigste lokale ed. Dette skal være eden: "Jeg vil overholde alliancen og dens betingelser, retfærdigt, uden skade og uden svig, og jeg vil ikke overtræde dem på nogen som helst vis eller måde."

[9] I Athen skal Rådet og de bystatslige myndigheder sværge; prytanerne skal forestå edsafleggelsen. I Argos skal Rådet og De Firs og artyrerne sværge; De Firs skal forestå edsafleggelsen. I Mantinea skal demiurjerne, Rådet og de øvrige myndigheder sværge; teorerne og polemarcherne skal forestå edsafleggelsen. I Elis skal demiurjerne, myndighederne og De Sekshundrede sværge; demiurjerne og thesmophylakkerne skal forestå edsafleggelsen.

[10] Ederne skal fornyes ved, at athenerne giver møde i Elis, Mantinea og Argos tredive dage før De Olympiske Lege, og ved at argeierne, eleierne og mantineerne giver møde i Athen ti dage før De store Panathenæere.

[11] Bestemmelserne vedrørende traktaten, ederne og alliancen skal athenerne lade opskrive på en stele af sten på akropolis, argeierne på agora i Apollons helligdom, mantineerne i Zeus' helligdom på agora, og parterne skal ved de nu forestående Olympiske Lege i fællesskab lade en stele af bronze opstille i Olympia.⁴¹

[12] Hvis det skulle synes hensigtsmæssigt at føje noget til de aftalte bestemmelser, skal det, som samtlige bystater beslutter efter fælles drøftelser, have gyldighed.

40. Hermed menes formentlig ikke, at de tre nævnte bystaters allierede hver især skal sværge på traktaten, men at hegemonerne skal sværge på deres vegne, som Athen skal sværge på sine allieredes vegne; cf. Gomme *et al.* 1979 *ad loc.*: "κατὰ πόλεις: this is not in contrast with Ἀθ. μὲν ὑπὲρ τε σφῶν ἀντῶν καὶ τῶν ξυμμάχων, giving the right to the several 'allies' of Argos, of Elis, and of Mantinea, to a part in the decision that was denied to those of Athens; it is only 'each one of the three cities separately'".

41. Denne stele af bronze stod stadig i Olympia på Pausanias' tid: 5.12.8.

Det mest bemærkelsesværdige ved denne traktat er det forhold, at samtlige fire kontraherende parter selv var ledere af en alliance af et vist omfang, og at teksten uden videre tager det for givet, at traktatens bestemmelser også skal gælde for parternes allierede, eller rettere lydstat: deres ratifikation af aftalen er end ikke en forudsætning for dens gyldighed. I anden halvdel af det 5. årh. var Athen den ubestridte leder af Det deliske Søforbund, en alliance eller rettere et imperium, der omfattende mindst 250 græske bystater foruden en række undersåtter af anden art (ikke-græske folkeslag og stammer).⁴² Formelt set var disse stater nok Athens allierede, men Athen krævede ubetinget lydighed af disse 'allierede' og slog hårdt ned på opsætsighed, som adskillige af selv de vægtigere allierede måtte sande.⁴³ De tre peloponnesiske stater var ligeledes ledere af hegemoniske alliancer, som vi har set. Traktaten knytter altså adskillige hundrede bystater sammen i en mægtig alliance.

For en moderne betragtning er det måske overraskende, at det stipuleres, at alliancen skal gælde for et tidsrum af hundrede år, men tidsbegrænsethed er på ingen måde usædvanlig for græske interstatslige aftaler.⁴⁴ Det kan virke kynisk, men er snarere udtryk for en pragmatisk erkendelse af, at krig er normaltilstanden i en bystatskultur⁴⁵ – med loyalitetskonflikter og konstante forandringer af de enkelte staters strategiske interesser til følge.⁴⁶

Traktatens bestemmelser er ganske detaljerede, og det er værd at bemærke, at de gælder såvel til lands som til vands, skønt Mantinea ikke var en kystby. Ingen af de kontraherende parter kan slutte fred uden de øvrige parters billigelse, og ingen kan uden de øvriges formelle samtykke lade fremmede tropper marchere gennem sit territorium – en bestemmelse der endog skal gælde til søs. Udgifterne til fælles operationer skal afholdes af den bystat, der udbeder sig de øvrige allieredes støtte, såfremt en operation strækker sig over mere end tredive dage. Endvidere skal den part der

42. Paarmann 2004.

43. E.g. Naxos: Thuk. 1.98.4 og Meiggs 1972: 70-71 (460s f.Kr.); Chalkis: Thuk. 1.113-14 og Meiggs & Lewis 1988: nr. 52 with Meiggs 1972: 178-81 (446 f.Kr.); Samos: Thuk. 1.115.2-117 og Meiggs 1972: 189-94 (440 – 439 f.Kr.).

44. Eksempler fra Bengtson 1962: 30 år: nr. 195; 50 år: nr. 189, 194, 196, 231; 100 år: nr. 110, 175. På den anden side kunne traktater også indgås "for evig tid": nr. 120, 162, 163, 183, 223, 224, 263, 280, 290, 293.

45. Se Pl. *Leg.* 625e-626a med Schwartz 2004: 9-10.

46. Cf. Hunt 2010: 162: "[B]alance-of-power considerations often required shifts of alignment even at the expense of treaty obligations."

udbeder sig hjælp til en operation, også lede den, så længe tropperne befinder sig på denne parts territorium. Ellers skal kommandoen deles ligeligt mellem parterne, sandsynligvis ud fra et rotationsprincip.

Det kildemateriale, vi har til rådighed, fører os altså til den konklusion, at koalitionskrigsførelse i sen-arkaisk og klassisk tid var reglen snarere end undtagelsen, og det vil være passende at spørge, hvad baggrunden herfor kan have været. Først og fremmest må det understreges, at det ikke helt kan udelukkes, at koalitionskrigsførelsens dominerende rolle blot er tilsyneladende og skyldes kildematerialets natur, som nævnt ovenfor: de tre klassiske historikere beskæftigede sig stort set udelukkende med de store og vigtige slag, der i deres øjne var afgørende for historiens gang, og interesserede sig kun overfladisk og *en passant* for småstaters krige, som *kan* have været langt talrigere, men ikke har efterladt sig spor – på grund af historikernes manglende interesse. Men selv hvis dette skulle være tilfældet, ændrer det ikke afgørende ved det faktum, at koalitionskrigsførelse var et centralt fænomen i græsk krigsførelse. I øvrigt kan selv småbystater udmærket have ført deres krige sammen med allierede. Det er værd at bemærke, at militærteoretikeren Aineias, der i 4. årh. skrev en manual om overlevelses-teknik for belejrede småbystater, i adskillige passager går ud fra, at selv de usleste Pærekøbinge kunne regne med allierede, når de var i krig.⁴⁷

Det er altså værd at fundere over, hvorfor koalitionskrigsførelse var så central en institution i græsk krigsførelse. Her må man for det første pege på, at nok var krig et grundlæggende og definerende karakteristikum i den græske bystatskultur, men det samme var forskellige former for *samarbejde* bystaterne imellem. Den græske bystatskultur bestod af mere end tusinde bystater,⁴⁸ men det var et system ikke af isolerede, men derimod af interagerende bystater.⁴⁹ Græske bystater samarbejdede således om religiøse forhold. Helligdommen i Delphi, for eksempel, blev administreret af en stor 'interbystatslig' organisation, det såkaldte Delphiske Amphiktyoni, der havde omtrent 200 bystater som medlemmer,⁵⁰ og oraklet i Delphi blev konsulteret af bystater

47. Aen. Tact. 3.3; 12.1*bis*; 12.3; 24.3; 26.7. En introduktion til og kommenteret oversættelse af Aineias: Whitehead 1990.

48. Se Hansen & Nielsen 2004.

49. Introduktioner til den græske bystatskultur: Hansen 2000 and 2006.

50. Om Det delphiske Amphiktyoni: Trevett 1990; Lefèvre 1998; Bowden 2003; Hornblower 2007; Nielsen 2008.

og pilgrimme fra alle egne af den vidtstrakte græske verden.⁵¹ Bystaterne havde endvidere diplomatiske forbindelser med hinanden, og man udvekslede diplomater og budbringere⁵² eller udpegede *proxenoi*: en *proxenos* var en borger i bystat A (f.eks. Argos på Peloponnes), der af bystat B (f.eks. Theben i Boiotien) ved dekret var blevet udpeget til at varetage Thebens interesser i Argos og assistere thebanske borgere og diplomater, når de opholdt sig i Argos.⁵³ *Proxenia* var en vidt udbredt institution, som simpelthen var designet til at lette interaktionen mellem bystaterne. Hvor udbredt den var, fremgår af, at mindst 78 bystater vides at have udstedt proxeni-dekreter inden Hellenistisk tid, og at borgere fra hele 183 bystater vides at være blevet udpeget til *proxenoi* af fremmede bystater. Som et sidste eksempel på interbystatsligt samarbejde kan nævnes udviklingen af forbundsstater, som fandt sted i løbet af det 5. årh. I 4. årh. var hundredevis af bystater medlemmer af forbundsstater, der nu var en central institution for politisk samarbejde.⁵⁴ Samarbejde var altså et grundlæggende træk ved bystaternes interaktion inden for religion, diplomati og politik, og på den baggrund ville det have været bemærkelsesværdigt, hvis man ikke også havde samarbejdet på det militære område. Forbundsstaterne minder i øvrigt i flere henseender om de militære alliancer, og ligesom hegemoniske alliancer *de facto* var de institutioner, hvorigennem store bystater som Sparta og Athen sikrede og udøvede deres magt, var adskillige forbundsstater domineret af en enkelt magtfuld bystat, der opfattede de øvrige medlemmer som sine undersåtter: Theben, for eksempel, kontrollerede de øvrige bystater i Boiotien gennem Det boiotiske Forbund, hvis ubestridte leder byen var.⁵⁵

De store bystaters interesse i at skabe og opretholde koalitioner var givet at få politisk indflydelse over de allierede og kontrol over deres hoplitter til egne formål. Her er det væsentligt at understrege, at der var en direkte sammenhæng mellem den slagstyrke, en falanks havde, og antallet af de hoplitter, den havde til rådighed:⁵⁶ selv et

51. Om oraklet i Delphi: Fontenrose 1978 og Bowden 2005; om pilgrimsfærd til Delphi: Dillon 1997: 81-90.

52. Gesandter: Adcock & Mosley 1975: 154ff; budbringere: Nielsen, Schwartz & Christensen 2009.

53. Om *proxenoi*: Hansen & Nielsen 2004, 98-102, især s. 100, og index 14 på ss. 1345ff; Hansen 2006: 127-28; Marek 1984.

54. Om græske forbundsstater: Larsen 1968 and Beck 1997.

55. Hansen 1995: 36.

56. Ray 2010: 146, 195-96, 284-85; cf. Hunt 2010: 104 "[O]ne cannot overstate how advantageous it is to have allies in a war: they fight on your side." Cf. [Arist.] *Rhet. Alex.* 1422a12-14: πόλει δὲ συμφέροντα τὰ τοιαῦτά ἐστιν ... συμμάχων ἀρετὴ καὶ πλῆθος.

nok så lille ekstra hoplitkontingent ville øge kampstyrken. Den almindelige klassiske falanks var otte geledder dyb, og hver række bestod altså af otte hoplitter (eller 'otte skjolde' som grækerne sædvanligvis sagde);⁵⁷ der skulle altså blot otte ekstra hoplitter til at øge falanksens bredde med én mand. Netop bredden var afgørende for at undgå *kyklosis*, dvs. at fjenden omgik en af falanksens fløje og angreb den udækkede og sårbare flanke⁵⁸ – det værste en falanks kunne komme ud for, tung, kluntet og lidet manøvredygtig som den var.⁵⁹

Hver mand talte altså i en falanks, og det blev derfor husket, at den lille bystat Mykene havde stillet firs af de 8.000 hoplitter, der kæmpede i slaget ved Thermopylai i 480 f.Kr.⁶⁰ Da grækerne fejrede sejren over perserne ved Plataiai i 479 f.Kr. og lod en gylden trefod opstille til Apollon i Delphi, indskrev man navnene på de stater, der havde kæmpet i slaget, på den slangesøjle, som understøttede trefoden – og her møder vi igen Mykene, der havde bidraget med et formentlig ganske lille kontingent: selv beskedne bidrag blev husket.⁶¹

Der var ingen grundlæggende forskel på en koalitionsfalanks og en falanks bestående af hoplitter fra blot en enkelt bystat. Koalitionsfalankser blev rutinemæssigt stillet op med udgangspunkt i bystatskontingenter, der simpelthen blev placeret et for et ved siden af hinanden med de stærkeste kontingenter på fløjene. Den allierede græske falanks ved Plataiai bestod således af 24 bystatskontingenter; spartanerne og athenerne var opstillet på fløjene, og de øvrige kontingenter var placeret et for et

57. Schwartz 2009: 167-71.

58. Om *kyklosis*: Schwartz 2004: 159-60.

59. Om faren ved *kyklosis*: Xen. *Cyr.* 7.1.5; *Hell.* 4.2.19-22; Plut. *Pel.* 23.2; Thuk. 4.96.3, 5.71-3. Cf. også Thuk. 5.10.2-12; Xen. *Anab.* 1.8.13; Plut. *Artax.* 8.2-7 og Lendle 1966: 439-43.

60. Herodot 7.202 (*Μυκηναίων ὀγδώκοντα*).

61. Meiggs & Lewis 1988: nr. 27.7 (*Μυκανῆς*).

mellem dem.⁶² Den allierede falanks der kæmpede mod lakedaimonerne og deres allierede ved Mantinea i 418 f.Kr.,⁶³ var sammensat på tilsvarende vis: På højrefløjen stod mantineerne med deres lokale allierede, på venstrefløjen stod athenerne, og mellem disse to kontingenter stod hoplitterne fra Argos, Kleonai og Orneai.⁶⁴ Det kan næppe have været en alvorlig taktisk udfordring at føje nye allierede kontingenter til sådanne falankser.

Græske alliancer har formentlig heller ikke, eller i hvert fald ikke i samme alvorlige grad, været plaget af den type problemer, den israelske militærhistoriker Gal Luft i *Beer, Bacon and Bullets* (2009) har identificeret for moderne alliancers vedkommende, nemlig problemer forårsaget af sprogforskelle, af religiøse forskelle og af forskelle i livsstil og etnisk baggrund. Det er naturligvis sandt, at der i arkaisk og klassisk tid intet græsk standardsprog fandtes, men derimod adskillige dialekter. Det er også sandt, at der blandt grækerne fandtes forskellige etniske sub-grupper som for eksempel arkadere, dorere og jonere,⁶⁵ og det er også rigtigt, at man næppe vil kunne finde to græske

62. Herodot 9.28: Μετὰ δὲ ταῦτα ἐτάσσοντο ὧδε οἱ ἐπιφοιτῶντές τε καὶ οἱ ἀρχὴν ἐλθόντες Ἑλλήνων. Τὸ μὲν δεξιὸν κέρας εἶχον (1) Λακεδαιμονίων μύριοι· τούτων δὲ τοὺς πεντακισχίλιους ἔοντας Σπαρτιήτας ἐφύλασσαν ψιλοὶ τῶν εἰλώτων πεντακισχίλιοι καὶ τρισμύριοι, περὶ ἄνδρα ἕκαστον ἑπτὰ τεταγμένοι. Προσεχέας δὲ σφίσι εἶλοντο ἑστάναι οἱ Σπαρτιῆται (2) τοὺς Τεγεήτας καὶ τιμῆς εἵνεκα καὶ ἀρετῆς· τούτων δ' ἦσαν ὀπλίται χίλιοι καὶ πεντακόσιοι. Μετὰ δὲ τούτους ἴσταντο (3) Κορινθίων πεντακισχίλιοι, παρὰ δὲ σφίσι εὔροντο παρὰ Πανσανίῳ ἑστάναι (4) Ποτειδαιητέων τῶν ἐκ Παλλήνης τοὺς παρεόντας τριηκοσίους. Τούτων δὲ ἐχόμενοι ἴσταντο Ἀρκάδες (5) Ὀρχομένιοι ἑξακόσιοι, τούτων δὲ (6) Σικωνίων τρισχίλιοι. Τούτων δὲ εἶχοντο (7) Ἐπιδαυρίων ὀκτακόσιοι· παρὰ δὲ τούτους (8) Τροιζηνίων ἐτάσσοντο χίλιοι, Τροιζηνίων δὲ ἐχόμενοι (9) Λεπρητέων διηκόσιοι, τούτων δὲ (10) Μυκηναίων καὶ (11) Τιρυνθίων τετρακόσιοι, τούτων δὲ ἐχόμενοι (12) Φλειάσιοι χίλιοι· παρὰ δὲ τούτους ἔστησαν (13) Ἐρμιονέες τριηκόσιοι. Ἐρμιονέων δὲ ἐχόμενοι ἴσταντο (14) Ἐρετριέων τε καὶ (15) Στυρέων ἑξακόσιοι, τούτων δὲ (16) Χαλκιδέες τετρακόσιοι, τούτων δὲ (17) Ἀμπρακιωτέων πεντακόσιοι. Μετὰ δὲ τούτους (18) Λευκαδίων καὶ (19) Ἀνακτορίων ὀκτακόσιοι ἔστησαν, τούτων δὲ ἐχόμενοι (20) Παλῆες οἱ ἐκ Κεφαλληνίης διηκόσιοι. Μετὰ δὲ τούτους (21) Αἰγινήτων πεντακόσιοι ἐτάχθησαν· παρὰ δὲ τούτους ἐτάσσοντο (22) Μεγαρέων τρισχίλιοι· εἶχοντο δὲ τούτων (23) Πλαταιέες ἑξακόσιοι· τελευταῖοι δὲ καὶ πρῶτοι (24) Ἀθηναῖοι ἐτάσσοντο, κέρας ἔχοντες τὸ εὐώνυμον, ὀκτακισχίλιοι. Cf. Pritchett 1974: 190 og skemaet på ss. 194-99; Hanson 1999: 205-8; Nielsen 2002: 223-24. – Da den lakedaimonske hær i klassisk tid kæmpede i kontingenter, hvor der skelnedes skarpt mellem spartiatere og periøker (Hawkins 2011), er 24 bystatskontingenter ved Plataiai et minimumstal, der vil have været en del højere, hvis også periøkerne var opstillet bystat for bystat.

63. Der er her tale om den alliance, hvis traktattekst vi diskuterede ovenfor.

64. Thuk. 5.67: οἱ δ' ἐναντίοι αὐτοῖς δεξιὸν μὲν κέρας (1) Μαντινῆς εἶχον, ὅτι ἐν τῇ ἐκείνων τὸ ἔργον ἐγένετο, παρὰ δ' αὐτοὺς οἱ ξύμμαχοι Ἀρκάδων ἦσαν, ἔπειτα (2) Ἀργείων οἱ χίλιοι λογάδες, οἷς ἡ πόλις ἐκ πολλοῦ ἄσκησι τῶν ἐς τὸν πόλεμον δημοσίᾳ παρεῖχε, καὶ ἐχόμενοι αὐτῶν οἱ ἄλλοι Ἀργεῖοι, καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ ξύμμαχοι αὐτῶν, (3) Κλεωναῖοι καὶ (4) Ὀρνεᾶται, ἔπειτα (5) Ἀθηναῖοι ἔσχατοι τὸ εὐώνυμον κέρας ἔχοντες, καὶ ἰππῆς μετ' αὐτῶν οἱ οἰκεῖοι.

65. Om arkaderne: Nielsen 1999; om dorere og jonere: Alty 1982.

bystater med præcis det samme lokale pantheon.⁶⁶ Men det er lige så rigtigt, at grækerne, i hvert fald i klassisk tid, ud over deres lokalt eller regionalt forankrede identiteter delte en overordnet *græsk* identitet. I en berømt passage lader Herodot (8.144.2) en athensk taler definere hvad det vil sige at være græsk, dvs. hvori *to hellenikon*, ‘græskhed’ eller græsk identitet, består. *To hellenikon* beskrives som det at være “af samme blod” og “af samme tunge” (ὁμαιομον og ὁμόγλωσσον) og som det at have “fælles helligdomme og ofringer for guderne” (θεῶν ἰδρύματα κοινὰ καὶ θυσίαι) og “ensartet skik og brug” (ἥθηα ὁμότροπα). Ifølge denne definition havde de klassiske grækere altså en fælles identitet, fælles sprog, fælles religion og fælles livsstil, og det er ofte blevet påpeget, at vi her finder “all the usual markers of ethnic affinity”;⁶⁷ og koncentrationen af præfixet *homo-* samt adjektivet *koinos* er værd at notere sig, da hensigten givet er at understrege grækernes “notion of common essence”.⁶⁸

Med “samme blod” peges på en fælles oprindelsesmyte, et *sine qua non* for al etnisk identitetsdannelse.⁶⁹ Med “samme tunge” hævdes det, at grækerne talte samme sprog. Det er ganske vist ikke rigtigt på den måde, at der fandtes et egentligt fællesgræsk standardsprog i sociolingvistisk forstand: der fandtes snarere en række forskellige dialekter,⁷⁰ som man normalt siger. Imidlertid fandtes der i det 5. årh. en *forestilling* om, at man delte en ‘græsk tunge’, hvorunder de forskellige varianter af græsk alle hørte,⁷¹ og de forskellige dialekter var så nært beslægtede, at der ingen alvorlige forståelsesproblemer var på tværs af dialektgrænser.⁷² Sprogproblemer synes da heller ikke at have forhindret græske alliancer i at fungere effektivt. Medlemsstaterne i den alliance der besejrede perserne i 480 – 479 f.Kr. tilhørte således seks forskellige dialektgrupper,⁷³ men intet tyder på at dette vanskeliggjorde den interne kommunikation, og

66. Zaidman & Pantel 1992: 207.

67. Konstan 2001: 33.

68. Konstan 2001: 30.

69. Hall 1997: 25.

70. Hall 2002: 116.

71. ἡ Ἑλλάς γλῶσσα (cf. Hdt. 2.56.3; 2.137.5; 2.143.4; 2.144.2; 2.154.2; 4.78.2; 4.110.1; 4.155.3; 4.192.3; 6.98.3; 8.135.3; 9.16.2). Se videre Morpurgo Davies 1987; Mickey 1981; og Hall 2002: 115.

72. Wyatt 1996: 614; Dobias-Lalou 2000: 120.

73. Boiotisk (dvs. æolisk): e.g. Thespiiai og Plataiai; arkadisk: e.g. Orchomenos og Tegea; attisk: Athen; dorisk: e.g. Korinth og Sparta; østjonisk: e.g. Eretria og Chalkis; nordvestgræsk: Elis og Lepreon.

vi har ingen oplysninger om at man benyttede sig af tolke eller oversættelser.⁷⁴ Medlemmerne af Det peloponnesiske Forbund og medlemmerne af Det deliske Søforbund hørte ligeledes til adskillige forskellige dialektgrupper, men heller ikke her tyder noget på, at det gav anledning til problemer. Som et sidste eksempel kan det anføres, at de fire parter, der indgik den traktat, hvis detaljerede tekst vi gennemgik ovenfor, tilhørte fire forskellige dialektgrupper:⁷⁵ heller ikke i dette tilfælde synes det at have skabt problemer.⁷⁶

Med "fælles helligdomme og ofringer for guderne" henvises der til "the great national centres of religion, with their cults, oracles, and festivals — Olympia, Delphi, Dodona (perhaps Delos), Eleusis."⁷⁷ På trods af forskellene i konfigurationerne af de lokale gudeverdener og kulter hørte de mange forskellige græske bystater altså til det samme overordnede religiøse system⁷⁸ og var fælles om en række centrale helligdomme, de såkaldte 'panhelleniske' helligdomme.⁷⁹ Til de ovenfor nævnte kan føjes Poseidons helligdom ved Korinth og Zeus' helligdom i Nemea nær Kleonai, og i det 4. årh. udviklede også Asklepios' helligdom i Epidauros sig til en panhellenisk helligdom. Krigen mod perserne i 480 – 479 f.Kr. førte de allierede under den delphiske Apollons ægide.⁸⁰

Religiøse forskelle kan altså næppe have voldt græske alliancer alvorlige problemer. Det er ganske vist rigtigt, at en bystat havde en af traditionen sanktioneret ret til at udeblive fra allierede felttog, hvis de faldt sammen med vigtige religiøse fester, selv i Det peloponnesiske Forbund.⁸¹ Denne ret kunne naturligvis undertiden svække en allieret falanks, men religiøse forskelle fik ikke græske alliancer til at bryde sammen og svækkede ikke deres kampkraft i alvorlig grad.

74. Cf. Dobias-Lalou 2000: 117; Hainsworth, *CAH*² III.1 (1982) 865: "There is almost no evidence that local dialect ever formed a barrier to communication."

75. Arkadisk: Mantinea; attisk: Athen; dorisk: Argos; nordvestgræsk: Elis.

76. Ironisk nok har vi et udmærket eksempel på, at en allieret operation blev vanskeliggjort af, at der taltes *samme* dialekt på begge sider: Under Athens belejring af Syrakus i 413 f.Kr. skabte det en kolossal forvirring under en af Den peloponnesiske Krigs få natoperationer, at Athens doriske allierede talte samme dialekt som syrakusanerne (Thuk. 7.44.6). Cf. Thuk. 3.112.4. Cf. Hunt 2010: 266.

77. Macan 1908: *ad loc.* Cf. Hansen 2000: 144 og Funke 2004.

78. Cf. Hunt 2010: 84.

79. Standardværket om græsk religion er stadig Burkert 1985.

80. Mikalson 2003: 54-55, 60-61, 69-70, 84-85, 93-99, 114-22.

81. Se e.g. Xen. *Hell.* 4.2.16 og 5.2.2. Cf. de Ste. Croix 1972: 120.

Den sidste del af Herodots definition af *to hellenikon*, "ensartet skik og brug", henviser til den fundamentale kendsgerning, at græske mænd på trods af regionale variationer og lokale særheder havde samme livsstil. Man førte lidenskabelige diskussioner om sport, lyttede til Homerrecitationer,⁸² drak vin, spillede terninger, ejede slaver, spiste fisk og svinekød, diskuterede politik, arbejdede i landbruget, og – fristes man til at tilføje – udkæmpede koalitions slag.

At opbygge en alliance var altså en effektiv metode, når en stor bystat havde brug for at øge sin styrke på slagmarken. Men systemet har formentlig også været fordelagtigt set fra de mindre bystaters synsvinkel. I mange tilfælde har der næppe været noget reelt alternativ til at træde ind i en stærk bystats alliance, og i sådanne situationer må det have været mere attraktivt at forhandle sig til medlemskab end at risikere alt på slagmarken:⁸³ taberen led som regel alvorlige tab i græske hoplitslag.⁸⁴

Sikkerhedspolitiske overvejelser har givetvis også ofte tilskyndet mindre bystater til at træde ind i alliancer, der kunne tilbyde en rimelig grad af beskyttelse mod aggressive nabostater. De fleste af bystaterne i Argolis var således medlemmer af Det peloponnesiske Forbund, med en enkelt markant undtagelse. Denne undtagelse var Argos, områdets stærkeste og mest aggressive bystat.

De øvrige bystater i Argolis har formentlig fundet, at medlemskab af Spartas alliance var en rimelig pris at betale for beskyttelse mod Argos. Hvad sikkerhed på selve slagmarken angår, vil det også have været langt mindre risikabelt for hoplitter fra en lille bystat at kæmpe i en stærk, allieret falanks end i en svag. Sikkerhedshensyn vil altså ofte have talt for medlemskab af en alliance eller en forbundsstat.⁸⁵

Til slut skal vi kort skitsere to andre grunde til, at små bystater kan have fundet det ønskeligt at være medlem af en alliance og stå på sejrherrens side. For det første kastede sejrrige felttog ofte bytte af sig. Xenophon (*Hell.* 3.2.26) siger for eksempel følgende i sin beskrivelse af Det peloponnesiske Forbunds invasion af den rige bystat Elis i slutningen af 5. årh.

82. Cf. Hansen 2000: 144.

83. Cf. Hunt 2010: 171.

84. Krentz 1985.

85. Cf. Hunt 2010: 172, 187, 210.

Da han [sc. kong Agis af Sparta] havde forrettet sit offer, marcherede han mod Elis by, mens han lod træer hugge ned og landet brænde af. Enorme mængder af kvæg og et kolossalt antal slaver blev taget som bytte på landet, med det resultat at da de hørte om det, kom der mange andre fra Arkadien og Achaia for at tage del i felttoget og få del i byttet – ja, dette felttog udviklede sig nærmest til et fourageringstogt for Peloponnes.⁸⁶

På egen hånd tog småbystater sikkert kun bytte, det var værd at tale om, i ganske få tilfælde.

For det andet kan der anføres en grund af mere, om man så kan sige, kultur-psykologisk karakter til, at små bystater var villige til at lade sig indrullere i alliancer. Den græske kultur var i næsten ekstrem grad en konkurrencekultur,⁸⁷ og sejr, det være sig i tragediedigtning, sport eller hvilken som helst anden sammenhæng, var en af kulturens mest centrale værdier; og det siger omtrent sig selv, at sejr i krig var den ultimative triumf for den græske mand og den græske bystat, som det tydeligt fremgår af en passage i Xenophons *Hieron*, der lyder således i Ivar Gjørups oversættelse:

Men en krig mod en anden by rummer også glæder, som magthaveren [dvs. tyranner] ikke deler. Når modstanderne lider nederlag, er triumfen endeløs: Fjenderne drives på flugt, de jages og hugges ned for fode, sejrherrene jubler over egne bedrifter, deres ry vokser til himlen, deres by vokser i storhed. Alle er glade, alle har været med i planlægningen, alle har slået flest fjender ihjel, alle vegne har løgnhalsene travlt: Der er flere døde fjender, end hele hæren rummede. Så skøn er sejren.⁸⁸

86. Oversættelse ved forfatterne. Om denne krig: Roy 2009b. Om byttetagning: Pritchett 1971: 53-100; 1991: 68-541; Hunt 2010: 29.

87. Cartledge 2006: 207-9; cf. Burckhardt 1999 [1898-1902]: 160-213 og Spivey 2004: 15.

88. Xen. *Hier.* 2.14-16: ἃ δὲ ἔχουσιν ἡδέα οἱ συνόντες ταῖς πόλεσι πρὸς τὰς πόλεις, ταῦτα οὐκέτι ἔχουσιν οἱ τύραννοι. αἱ μὲν γὰρ πόλεις δήπου ὅταν κρατήσωσι μάχη τῶν ἐναντίων, οὐ ῥάδιον εἰπεῖν ὅσση μὲν ἡδονὴν ἔχουσιν ἐν τῷ τρέψασθαι τοὺς πολεμίους, ὅσση δ' ἐν τῷ διώκειν, ὅσση δ' ἐν τῷ ἀποκτείνειν τοὺς πολεμίους, ὡς δὲ γαυροῦνται ἐπὶ τῷ ἔργῳ, ὡς δὲ δόξαν λαμπρὰν ἀναλαμβάνουσιν, ὡς δ' εὐφραίνονται τὴν πόλιν νομίζοντες ἠὲ ξηκέναι. ἕκαστος δὲ τις προσποιεῖται καὶ τῆς βουλῆς μετεσχηκέναι καὶ πλείστους ἀπεκτονέειν, χαλεπὸν δὲ εὐρεῖν ὅπου οὐχὶ καὶ ἐπιψεύδονται, πλέονας φάσκοντες ἀπεκτονέειν ἢ ὅσοι ἂν τῷ ὄντι ἀποθάνωσιν· οὕτω καλὸν τι αὐτοῖς δοκεῖ εἶναι τὸ πολὺ νικᾶν (tekst efter Gray 2007; om passagen, se Crowley 2012: 95). Se også Herodot 1.30.5, hvor deltagelsen i et sejrrikt slag beskrives som en del af den højeste menneskelige lykke (γενομένης γὰρ Ἀθηναίοισι μάχης πρὸς τοὺς ἀστυγείτονας ἐν Ἐλευσίῃ βοθηθήσας καὶ τροπὴν ποιήσας τῶν πολεμίων ἀπέθανε κάλλιστα). Cf. Runciman 1998: 740; Hunt 2010: 57: "Success in battle brought glory that no other accomplishments could easily match."

Krigssejre blev derfor ofte fejret med kostbare monumenter i panhelleniske helligdomme som Olympia og Delphi.⁸⁹ For de fleste små bystater må den eneste udsigt til nogensinde at opnå denne euforiske oplevelse have ligget i at gøre magtfulde bystaters sag til deres egen, så de kunne få en, omend beskeden, andel i sejrens sødme.

Symmachia-institutionen, som den udviklede sig i sen-arkaisk og klassisk tid, var altså smukt tilpasset den krigeriske, græske bystatskultur, der omfattede hundreder af meget små, lidt større, mellemstore og enkelte store bystater. Sagt på en anden måde: græsk koalitionskrigsførelse må forklares og fortolkes som et produkt af bystatskulturens militære, politiske og kulturelle konfiguration.⁹⁰

heine@hum.ku.dk

schwartz@hum.ku.dk

89. Om sådanne dedikationer: Burkert 1985: 69 og Rice 1993; se også Gauer 1968; Jackson 1991; og Runciman 1998: 739-40.

90. Vi takker Niels Grotum Sørensen for kommentarer til artiklen.

Bibliografi

- Adcock, F. & Mosley, D.J. 1975. *Diplomacy in Ancient Greece*. Thames & Hudson: London.
- Alty, J. 1982. "Dorians and Ionians," *Journal of Hellenic Studies* 102: 1-14.
- Beck, H. 1997. *Polis und Koinon. Untersuchungen zur Geschichte und Struktur der griechischen Bundesstaaten im 4. Jahrhundert v. Chr.* Historia Einzelschriften 114. Franz Steiner Verlag: Stuttgart.
- Bengtson, H. 1962. *Die Staatsverträge des Altertums. 2. Die Verträge der griechisch-römischen Welt von 700 bis 338 v.Chr.* C.H. Beck: München & Berlin.
- Bowden, H. 2003. "The Functions of the Delphic Amphictyony before 346 BCE," *Scripta Classica Israelica* 22: 67-84.
- Bowden, H. 2005. *Classical Athens and the Delphic Oracle. Divination and Democracy*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Brunt, P.A. 1953-54. "The Hellenic League against Persia," *Historia* 2: 135-63.
- Buckler, J. 2003. *Aegean Greece in the Fourth Century*. Brill: Leiden & Boston.
- Burkert, W. 1985. *Greek Religion*. Translated by John Raffan. Harvard University Press: Cambridge Mass.
- Burckhardt, J. 1999. *The Greeks and their civilization*. Edited by O. Murray. Translated by S. Stern. St. Martin's Griffin: New York. Opr. publiceret 1898-1902 som *Griechische Kulturgeschichte*.
- Capree, J. 2008. "A League within a League. The Preservation of the Elean Symmachy," *Classical World* 101: 485-503.
- Cartledge, P. 2006. *Thermopylae. The battle that changed the world*. MacMillan: London.
- Connor, W.R. 1988. "Early Greek Warfare as Symbolic Expression," *Past & Present* 119: 3-29.
- Crawley, R. 1996. *The Landmark Thucydides. A Comprehensive Guide to the Peloponnesian War. A Newly Revised Edition of the Richard Crawley Translation with Maps, Annotations, Appendices, and Encyclopedic Index*. Edited by Robert B. Strassler. With an Introduction by Victor Davis Hanson. The Free Press: New York, London, Toronto, Sydney & Singapore.

- Crowley, J. 2012. *The Psychology of the Athenian Hoplite. The Culture of Combat in Classical Athens*. Cambridge University Press: Cambridge.
- de St. Croix, G.E.M. 1972. *The Origins of the Peloponnesian War*. Duckworth: London.
- Dillon, M. 1997. *Pilgrims and Pilgrimage in Ancient Greece*. Routledge: London & New York.
- Dobias-Lalou, C. 2000. "La communication inter-dialectale et son traitement chez les historiens du Ve et du IVe siècle," ss. 115-28 i L. Dubois & E. Masson (eds.), *Philokypros: mélanges de philologie et d'antiquité grecques et proche-orientales dédiés à la mémoire d'Olivier Masson*. Suplementos a Minos 16. Ediciones Universidad de Salamanca: Salamanca.
- Doyne Dawson, J. 1996. *The Origins of Western Warfare. Militarism and Morality in the Ancient World*. Westview Press: Boulder, Colorado.
- Dunbabin, T.J. 1948. *The Western Greeks. The History of Sicily and South Italy from the Foundation of the Greek Colonies to 480 B.C.* Oxford University Press: Oxford.
- Fontenrose, J. 1978. *The Delphic Oracle. Its Responses and Operations*. With a catalogue of Responses. University of California Press: Berkeley, Los Angeles, & London.
- Foxhall, L. 1993. "Farming and fighting in ancient Greece," ss. 134-45 i J. Rich & G. Shipley (eds.), *War and Society in the Greek World*. Routledge: London & New York.
- Funke, P. 2004. "Herodotus and the Major Sanctuaries of the Greek World," ss. 159-67 i V. Karageorghis & I. Taifacos (eds.), *The World of Herodotus*. Proceedings of an International Conference held at the Foundation Anastasios G. Leventis, Nicosia, September 18-21, 2003. Foundation Anastasios G. Leventis: Nicosia.
- Gauer, W. 1968. *Weihgeschenke aus den Perserkriegen*. Wasmuth: Tübingen.
- Gomme, A.W. 1956. *A Historical Commentary on Thucydides. Vol. I. Introduction and Commentary on Book I*. The Clarendon Press: Oxford.
- Gomme, A.W. et al. 1979. *A Historical Commentary on Thucydides. Vol. IV. Books V 25 – VII*. The Clarendon Press: Oxford.
- Gray, J. 2007. *Xenophon on Government*. Cambridge Greek and Latin Classics. Cambridge University Press: Cambridge.

- Hall, J.M. 1997. *Ethnic Identity in Greek Antiquity*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Hall, J.M. 2000. "Sparta, Lakedaimon and the Nature of Periokic Dependency," ss. 73-89 i P. Flensted-Jensen (ed.), *Further Studies in the Ancient Greek Polis*. Papers from the Copenhagen Polis Centre 5. *Historia Einzelschriften* 138. Franz Steiner Verlag: Stuttgart.
- Hall, J.M. 2002. *Hellenicity. Between Ethnicity and Culture*. The University of Chicago Press: Chicago & London.
- Hansen, M.H. 1995. "The 'Autonomous City-State.' Ancient Fact or Modern Fiction?" ss. 21-43 i M.H. Hansen & K. Raaflaub (eds.), *Studies in the Ancient Greek Polis*. Papers from the Copenhagen Polis Centre 2. *Historia Einzelschriften* 95. Franz Steiner Verlag: Stuttgart.
- Hansen, M.H. 2000. "The Hellenic Polis," ss. 141-87 i M.H. Hansen (ed.), *A Comparative Study of Thirty City-State Cultures. An Investigation Conducted by the Copenhagen Polis Centre*. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. *Historisk-filosofiske Skrifter* 21: København.
- Hansen, M.H. 2006. *Polis. An Introduction to the Ancient Greek City-State*. Oxford University Press: Oxford.
- Hansen, M.H. & Nielsen, T.H. 2004. *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*. Oxford University Press: Oxford.
- Hanson, V.D. 1996. "Land Warfare in Thucydides," ss. 603-7 i Crawley 1996.
- Hanson, V.D. 1998. *Warfare and Agriculture in Classical Greece²*. University of California Press: Berkeley, Los Angeles, & London.
- Hanson, V.D. 1999. "Hoplite Obliteration. The Case of the Town of Thespiiai," ss. 203-17 i J. Carman & A. Harding (eds.), *Ancient Warfare. Archaeological Perspectives*. Sutton Publishing: Gloucestershire.
- Hanson, V.D. 2005. *A War Like No Other. How the Athenians and Spartans Fought the Peloponnesian War*. Random House: New York.
- Harrison, T. 2002. "The Persian Invasions," ss. 551-78 i E.J. Bakker *et al.* (eds.), *Brill's Companion to Herodotus*. Brill: Leiden, Boston, & Köln.

- Hawkins, C. 2011. "Spartans and *Perioikoi*: The Organization and Ideology of the Lakedaimonian Army in the Fourth Century B.C.E," *Greek, Roman and Byzantine Studies* 51, 401-34.
- Hodkinson, S. & Powell, A. (eds.). 2006. *Sparta & War*. The Classical Press of Wales: Swansea.
- Hornblower, S. 1991. *A Commentary on Thucydides. I. Books I – III*. The Clarendon Press: Oxford.
- Hornblower, S. 2007. "Did the Delphic Amphictyony Play a Political Role in the Classical Period?," *Mediterranean Historical Review* 22: 39-56.
- Hornblower, S. 2011. *The Greek World 479 – 323 BC⁴*. Routledge: London & New York.
- Hunt, P. 2010. *War, Peace, and Alliance in Demosthenes' Athens*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Jackson, A.H. 1991. "Hoplites and the Gods: The Dedication of Captured Arms and Armour," ss. 228-49 i V.D. Hanson (ed.), *Hoplites. The Classical Greek Battle Experience*. Routledge: London & New York.
- Konstan, D. 2001. "To Hellenikon ethnos," ss. 29-50 i I. Malkin (ed.), *Ancient Perceptions of Greek Ethnicity*. Harvard University Press: Cambridge Mass. & London.
- Krentz, P. 1985. "Casualties in Hoplite Battles," *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 26: 13-20.
- Krentz, P. 2002. "Fighting by the Rules. The Invention of the Hoplite *Agôn*," *Hesperia* 71: 23-39.
- Lazenby, J.F. 1993. *The Defence of Greece, 490–479 BC*. Aris & Phillips: Warminster.
- Lazenby, J.F. 2012. *The Spartan Army²*. Pen & Sword: Barnsley (opr. Aris & Phillips: Warminster 1985).
- Larsen, J.A.O. 1968. *Greek Federal States. Their Institutions and History*. Oxford University Press: Oxford.
- Lefèvre, F. 1998. *L'amphictionie pyléo-delphique: histoire et institutions*. De Boccard: Paris.
- Legon, R.P. 1981. *Megara. The Political History of a Greek City-State to 336 B.C.* Cornell University Press: Ithaca & London.

- Lendle, O. 1966. "Die Bericht Xenophons über die Schlacht von Kunaxa," *Gymnasium* 73: 429-52.
- Low, P. 2007. *Interstate Relations in Classical Greece. Morality and Power*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Luft, G. 2009. *Beer, bacon and bullets. Culture in coalition warfare from Gallipoli to Iraq*. Personal Press: Charleston, SC.
- Macan, R.W. 1908. *Herodotus. The Seventh, Eighth, & Ninth Books I-II*. MacMillan & Co.: London.
- Marek, C. 1984. *Die Proxenie*. Peter Lang: Frankfurt am Main.
- McGregor, M.E. 1987. *The Athenians and their Empire*. University of British Columbia Press: Vancouver.
- Meiggs, R. 1972. *The Athenian Empire*. The Clarendon Press: Oxford.
- Meiggs, R. & Lewis, D. 1988. *A Selection of Greek Historical Inscriptions to the End of the Fifth Century BC²*. Clarendon Press: Oxford.
- Mickey, K. 1981. "Dialect Consciousness and Literary Language: An Example from Ancient Greece," *Transactions of the Philological Society* 79: 35-66.
- Mikalson, J.D. 2003. *Herodotus and Religion in the Persian Wars*. The University of North Carolina Press: Chapel Hill & London.
- Montagu, J.D. 2000. *Battles of the Greek & Roman Worlds. A Chronological Compendium of 667 Battles to 31 BC, from the Historians of the Ancient World*. Grennhill Books: London; Stackpole Books: Pennsylvania.
- Morpurgo Davies, A. 1987. "The Greek Notion of Dialect," *Verbum. Revue de linguistique* 10: 7-27.
- Nielsen, T.H. 1999. "The Concept of Arkadia – the People, Their Land, and Their Organisation," ss. 16-79 i T.H. Nielsen & J. Roy (eds.), *Defining Ancient Arkadia*. Acts of the Copenhagen Polis Centre 6. Historisk-filosofiske Meddelelser 78. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab: København.
- Nielsen, T.H. 2002. *Arkadia and its Poleis in the Archaic and Classical Periods*. Hypomnemata 140. Vandenhoeck & Ruprecht: Göttingen.
- Nielsen, T.H. 2007a. "A Note on 'The Hellenic League Against Persia' and the Sanctuary of Zeus at Nemea," *Classica & Mediaevalia* 58: 165-78.

- Nielsen, T.H. 2007b. *Olympia and the Classical Hellenic City-State Culture*. Historisk-filosofiske Meddelelser 96. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab: København.
- Nielsen, T.H. 2008. "Why did Megalopolis apply for membership in the Pylian Amphictyony? Some speculative answers," ss. 189-210 i Yanis A. Pikoulas (ed.), *Ιστορίες για την αρχαία Αρκαδία*. Proceedings of the International Symposium in Honour of James Roy: Stemnitsa.
- Nielsen, T.H., Schwartz, A., & Christensen, D.L. 2009. "Herodotos and *Hemerodromoi*: Pheidippides' Run from Athens to Sparta in 490 BC from Historical and Physiological Perspectives," *Hermes* 137: 148-69.
- Ober, J. 1996. "The Rules of War in Classical Greece," ss. 53-71 i J. Ober, *The Athenian Revolution. Essays on Ancient Greek Democracy and Political Theory*. Princeton University Press: Princeton.
- Paarmann, B. 2004. "Geographically Grouped Ethnics in the Athenian Tribute Lists," ss. 77-109 i T.H. Nielsen (ed.), *Once Again: Studies in the Ancient Greek Polis*. Papers from the Copenhagen Polis Centre 7. Historia Einzelschriften 180. Franz Steiner Verlag: Stuttgart.
- Perlman, P. 2000. *City and Sanctuary. The Theorodokia in the Peloponnese*. Hypomnemata 121. Vandenhoeck & Ruprecht: Göttingen.
- Pretzler, M. 2009. "Making Peloponnesians: Sparta's Allies and their Regional Identities," kapitel 3 i W. Cavanagh & S. Hodkinson (eds.), *Being Peloponnesian. Proceedings from the Conference held at the University of Nottingham 31st March-1st April 2007*. Publiceret online af Centre for Spartan and Peloponnesian Studies: <http://www.nottingham.ac.uk/csps/documents/beingpeloponnesian/pretzler.pdf>
- Pritchard, D.M. 2009. "Sport, War and Democracy in Classical Athens," *Journal of the History of Sport* 26: 212-45.
- Pritchett, W.K. 1971. *The Greek State at War. Part I*. University of California Press: Berkeley, Los Angeles, & London.
- Pritchett, W.K. 1974. *The Greek State at War. Part II*. University of California Press: Berkeley, Los Angeles, & London.

- Pritchett, W.K. 1991. *The Greek State at War. Part V*. University of California Press: Berkeley, Los Angeles, & London.
- Ray Jr., F.E. 2010. *Land Battles in 5th Century B.C. Greece. A History and Analysis of 173 Battles*. McFarland & Co: Jefferson, NC & London.
- Rice, E. 1993. "The glorious dead: Commemoration of the fallen and the portrayal of victory in the late classical and hellenistic world," ss. 224-57 i J. Rich & G. Shipley (eds.), *War and Society in the Greek World*. Routledge: London & New York.
- Roy, J. 2009a. "Hegemonial Structures in Late Archaic and Early Classical Elis and Sparta," ss. 69-88 i S. Hodkinson (ed.), *Sparta. Comparative Approaches*. The Classical Press of Wales: Swansea.
- Roy, J. 2009b. "The Spartan-Elean War of c. 400," *Athenaeum* 97: 69-86.
- Runciman, W.G. 1998. "Greek Hoplites, Warrior Culture, and Indirect Bias," *Journal of the Royal Anthropological Institute* 4: 731-51.
- Rusch, S.M. 2011. *Sparta at War. Strategy, Tactics, and Campaigns 550 – 362 BC*. Frontline Books: London.
- Schmitt, H.H. 1969. *Die Staatsverträge des Altertums. 3. Die Verträge der griechisch-römischen Welt von 338 bis 200 v.Chr.* C.H. Beck: München.
- Schwartz, A. 2004. *Hoplitkrigsførelse i arkaisk og klassisk tid*. Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning 341. Museum Tusulanums Forlag: København.
- Schwartz, A. 2009. *Reinstating the Hoplite. Arms, Armour and Phalanx Fighting in Archaic and Classical Greece*. Historia Einzelschriften 207. Franz Steiner Verlag: Stuttgart.
- Sealey, R. 1976. *A History of the Greek City-States ca. 700–338 B.C.* University of California Press: Berkeley, Los Angeles & London.
- Shipley, G. 2004. "Lakedaimon," ss. 569-98 i M.H. Hansen & T.H. Nielsen (eds.), *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*. Oxford University Press: Oxford.
- Spivey, N. 2004. *The ancient Olympics*. Oxford University Press: Oxford.
- Trevett, J. 1990. "History in [Demosthenes] 59," *Classical Quarterly* 40: 407-20.
- Tritle, L.A. 2010. *A New History of the Peloponnesian War*. Wiley-Blackwell: Malden.
- van Wees, H. 2004. *Greek Warfare. Myths and Realities*. Routledge: London.

- Warner, R. 1949. *Xenophon: The Persian Expedition*. Penguin: London.
- Whitehead, D. 1990. *Aineias the Tactician. How to Survive under Siege*. Translated with Introduction and Commentary by David Whitehead. Clarendon Press: Oxford.
- Wyatt, W.F. 1996. "Dialects and Ethnic Groups in Thucydides," ss. 614-6 i Crawley 1996.
- Zaidman, L.B. & Pantel, P.S. 1992. *Religion in the Ancient Greek City*. Translated by P. Cartledge. Cambridge University Press: Cambridge.